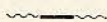

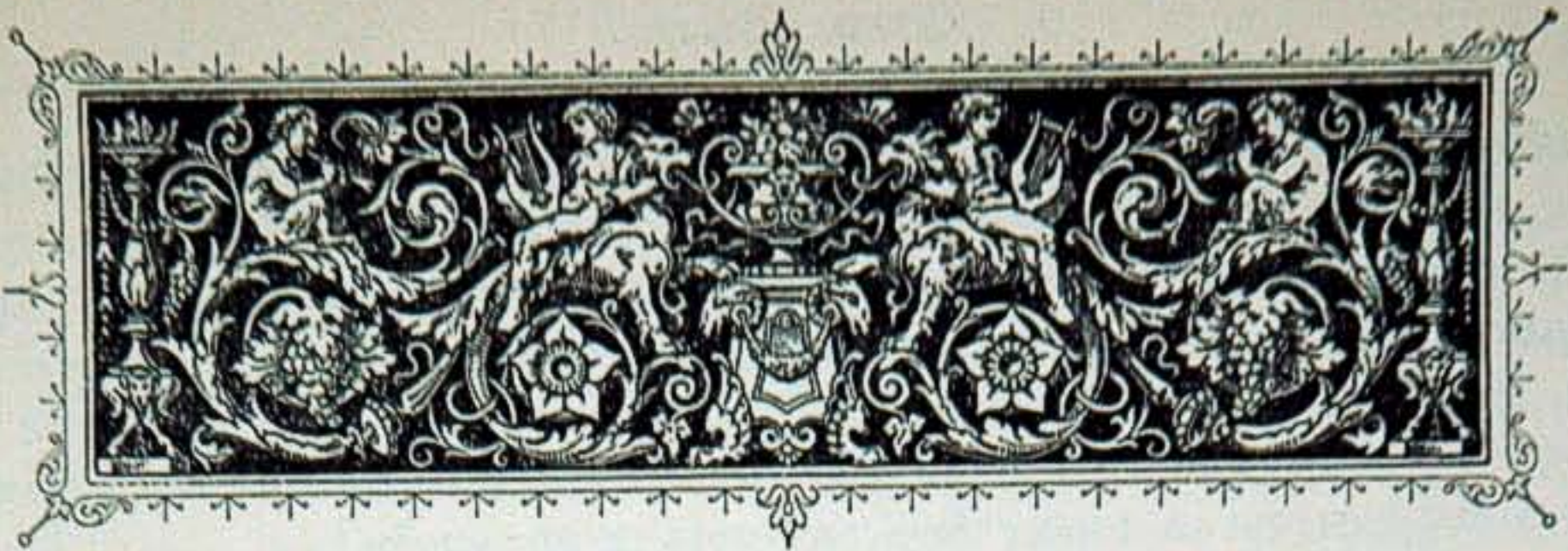
SEJM MAZOWIECKI
POD RZĄDEM KORONNYM

1526 – 1540 r.

NAPISAŁ

OSWALD BALZER.

W najbliższym czasie po nabyciu Mazowsza przez Polskę r. 1526, istnieje i działa w ziemi tej instytucja, wytworzona jeszcze w dobie książęcej, przez pewien czas utrzymana także pod rządem koronnym, znana powszechnie pod nazwą sejm u mazowieckiego (*conventio generalis ducatus Mazoviae, terrarum Mazoviae*), lub, jak go też często od miejsca, w którym się zwykle odbywał, nazywano, sejmem warszawskim (*conventio generalis Varschoviensis*). Instytucja ta zasługuje z rozlicznych powodów na szczególną uwagę w nauce: zarówno ze względu na swój początek i pierwotną organizacją za panowania książąt, jako też później, po przyłączeniu Mazowsza do Polski, ze względu na wyjątkowe stanowisko, jakie w szeregu urządzeń prawno-państwowych Korony przez pewien czas zajmowała. Niestety, w dotychczasowych badaniach naukowych poświęcono jej bardzo niewiele uwagi; były zaledwie okolicznościowe próby, i to niewystarczające, wyjaśnienia jej genezy i urządzenia w dobie książęcej¹⁾; pytania, czym był sejm mazowiecki za rządów koronnych, przez jakie w owym czasie przechodził zmiany i przeobrażenia, kiedy przestał istnieć i jakie powody spowodowały jego upadek, nie tylko nie rozwiązano, ale nawet i nie poruszono. A jednak materiały do wyjaśnienia tej sprawy jest stosunkowo dość obfity, choćbyśmy się tu ograniczyli wyłącznie do samych źródeł drukowanych: jeżeli jeszcze ten lub ów szczegó-

¹⁾ W ostatnich czasach poruszali pytanie to Dunin, *Dawne mazowieckie prawo* 222 i Winiarz, *O zwodzie zwyczajów prawnych mazowieckich układu Wawrzyńca z Fraśmowa* 47 n.

pozostać musi nierozjaśnionym, to w każdym razie zasadnicza strona ewolucyi, przez jaką sejm mazowiecki w owym czasie przechodził, da się na jego podstawie wyświetlić wcale dokładnie. Źródła rękopiśmienne, z których po części znalazłem możność korzystania, przynoszą uzupełnienia dalsze. Poniższy wywód zmierza do częściowego wypełnienia zaznaczonej właśnie luki w historii dawnych naszych urządzeń prawno-państwowych; ma on na celu przedstawić dzieje sejmu mazowieckiego pod rządem koronnym.

Wewnętrzne przemiany, którym uległo Mazowsze zaraz w najbliższym czasie po nabyciu przez Polskę, uderzają swą wszechstronnością, a ponadto różnem tempem, w jakim się dokonywały. Udzielne ksiąstewko, które przez kilka wieków prowadziło osobny żywot polityczny, w czasie, kiedy reszta Polski zjednoczoną już była w wielkie państwo, posiadało, w chwili wygaśnięcia dynastyi książęcej, szereg urządzeń, utrzymanych jeszcze z odległych czasów podziału na dzielnice, usuniętych lub przekształconych już dawno przedtem w Koronie. O ile zaś samo wytworzyło było u siebie instytucje nowe, lub dawniejsze przeobraziło, musiało je stosować do potrzeb drobnego organizmu politycznego; instytucje te, po przejściu Mazowsza pod rząd koronny, nie ze wszystkim dały się pomieścić w ramach większej organizacyi państwowej. Stąd cały szereg zasadniczych zmian w urządzeniach mazowieckich, z jakimi się tu spotykamy zaraz w najbliższych czasach po tym wypadku: jedne z nich usunięto od razu; inne, które utrzymano, przystosowano wprost do urządzeń koronnych; inne wreszcie, co do których takich zmian nie przeprowadzono, utrzymane na pozór w tym samym kształcie, jaki już przedtem były przybrały, przeobrażają się same pod wpływem i oddziaływaniem, idącym z Korony. Nauka ma tu wdzięczne pole do śledzenia ewolucyj w życiu prawnem i społecznem, jak niewątpliwie znaleźćby je mogła także w badaniu objawów ówczesnego życia gospodarczego, obyczajowego i kulturalnego na Mazowszu. Przytem wszelako winna się otrząść z pewnego błędnego poglądu na stosunki ówczesne, jakiemu dotąd hołdowała, a który w wysokim stopniu zaciemniał zrozumienie istotnego stanu rzeczy i nie pozwalał zdać sobie sprawy, jakim był rzeczywisty przebieg całego tego procesu dziejowego. Mam tu na myśli mylne zapatrywanie, jakoby Mazowsze już r. 1526 zostało stanowczo wcielone do Korony, t. z. jakoby stało się taką samą, w ten sam sposób urządzoną jej częścią składową, jaką były inne, z dawna w skład jej wchodzące ziemie i województwa. W rzeczywistości rzecz miała się inaczej. W r. 1526, skutkiem wygaśnięcia dynastyi książęcej, Polska nabyła niewątpliwych praw do Mazowsza na zasadzie dawniejszych układów lennych; księstwo zostało przez nią rzeczywiście zajęte; ludność tamtejsza złożyła przysięgę na wierność królowi polskiemu, z ramienia jego poczęli tu także sprawować zarząd urzędnicy królewscy. Ale to wszystko nie przesądzało jeszcze pytania, jakim ma być stosunek prawno-polityczny Mazowsza, do

Korony. Mogło się ono stać zwykłym województwem polskim, mogło jednak utrzymać także pewną, mniej lub więcej daleko sięgającą odrębność w swoich urządzeniach, jak ją n. p. posiadały w owych czasach nie tylko już Litwa, ale nawet Prusy, podlegające zresztą berłu tego samego króla polskiego. Pytania tego nie rozstrzygnięto od razu; sprawa cała przez kilka lat była w zawieszeniu; dopiero później przyszło stanowcze jej rozwiązanie. W owym tedy okresie przejściowym nie można było przystąpić do stanowczego urządzenia poszczególnych instytucji prawno-państwowych na Mazowszu. Jak cały jego stósunek do Korony, tak też i szczegóły tego stosunku znajdowały się podówczas jeszcze w stanie płynnym; ostateczne ustalenie jego kształtów przynieść miały dopiero lata późniejsze. Okoliczności tej nie należy spuszczać z uwagi; stanowi ona klucz do należytego wyrozumienia całego procesu przemian, jakie się podówczas dokonywały, a zarazem kierunku i charakteru, jakie proces ten przybrał.

Dla poparcia tego naszego zapatrywania, jako też dla przygotowania tła dla dalszych wywodów o rzeczy głównej, rozpatrzmy najważniejsze momenty w rozwoju całej sprawy.

Stała ona na porządku dziennym zaraz w pierwszej chwili po zajęciu Mazowsza przez Polskę. Odczuwano i rozumiano dobrze, że od tego, jak się ułożą wzajemne między Koroną a księstwem stósunki zaraz w najbliższym czasie po tym wypadku, zależeć będzie prawno-polityczne stanowisko Mazowsza wobec państwa na całą dalszą przyszłość. Już też zaraz wtedy zarysowało się jaskrawo przeciwieństwo dwu sprzecznych programów politycznych. Mazowszanie, po nieudanej próbie utrzymania zupełnej samostności księstwa pod rządem jednej z dwu ostatnich żeńskich latorośli Piastów mazowieckich, próbowali warować odrębność ziemi, prosząc sobie za księcia syna królewskiego (Zygmunta Augusta); przytem pod względem ponoszenia ciężarów podatkowych i obrony ziemskiej pragnęli utrzymać dawniejsze, pod panowaniem książąt wyrobione zasady. Wobec tych żądań król, a wraz z nim także inne czynniki koronne, o rzeczach państwowych rozstrzygające, zajęli stanowisko odporne: Mazowsze miało się stać zwykłą prowincją Polski, takim samem województwem, jak szereg innych, zdawna w skład jej wchodzących ziem; ciężary szlachty mazowieckiej, podatkowe i wojenne, miały być zrównane z ciężarami szlachty koronnej. Już w dyplomie krakowskim z 20. marca 1527 r. stwierdza Zygmunt I., iż sejm walny, podówczas właśnie obradujący, prosił go o zupełne wcielenie Mazowsza do Korony¹⁾, i przyrzeka, że gdy ta rzecz nie dała się na razie załatwić stanowczo, dokona jej w najbliższej przyszłości, w sposobie, jaki jemu i jego senatorom (koronnym) wyda

¹⁾ Ut... terras Mazoviae ad unitatem regni... reduceremus. Acta Tomic. IX. nr. 79.

się najodpowiedniejszym. Ten sam zamiar administracyjnego połączenia Mazowsza z resztą Polski objawia król bez ogródek w dwu uniwersałach z r. 1527 i 1528, zwołujących sejmy mazowieckie do Warszawy¹⁾, jako też w legacyi swej do tegoż sejmku z r. 1527²⁾. Żądanie Mazowszan o ustanowienie królewica księciem mazowieckim spotkało się wręcz z odmową króla już na sejmie krakowskim z r. 1527³⁾; jedynem zaś ustępstwem, z którego słabo przeziierała myśl pewnej odrębności tej ziemi, było dokonane jeszcze we wrześniu 1526 r. ustanowienie osobnego namiestnika (wicesgerenta) królewskiego na Mazowszu, z przekazaną mu częściowo wyższą władzą sądową królewską⁴⁾, dostojnika, jakiego inne województwa polskie nie miały; wszelako i to ustępstwo traciło formalnie na znaczeniu przez to, że zaraz od pierwszej chwili przez cały dalszy okres czasu, w którym się ten urząd utrzymał (do r. 1576), nadawano wicesgerencyą każdorazowemu wojewodzie mazowieckiemu, a więc temu samemu dostojnikowi, który także w innych województwach polskich stał na czele hierarchii urzędniczej ziemskiej. Tem silniejszy nacisk położono na zrównanie Mazowszan ze stanami koronnymi pod względem ponoszenia ciężarów publicznych. Ogólną w tej mierze zasadę wypowiada już przywilej krakowski z r. 1527⁵⁾ i legacya królewska na sejm mazowiecki z r. 1528⁶⁾; z osobna potrzebę jednakowego i wspólnego udziału Mazowsza w obronie ziemskiej podnosi kilka pism i mandatów Zygmunta I. z r. 1527 i 1528⁷⁾; ostatni z nich wyraźnie też wspomina o jednakowych świadczeniach podatkowych w łanowem, szosie i czopowem⁸⁾.

Dopiero układ komisarzów królewskich z Mazowszanami, zawarty na walnym sejmie koronnym w Warszawie dnia 11. lutego 1529 r.⁹⁾, jako też wydany na tej podstawie przywilej piotrkowski Zygmunta I. z 27. grudnia t. r.¹⁰⁾, pierwsza ustawa zasadnicza Mazowsza pod rządem koronnym, rozstrzygnęły, co do głównych pytań, ów blisko czteroletni prawno-państwowy

1) *Ipsumque ducatum in corpus Regni restituere. Acta Tomic. X. nr. 15. Ad annexionem ducatus ipsius Regno nostro Poloniae. Ibid. X. nr. 91.*

2) *Terras Mazoviae unum esse corpus... Regni Poloniae. Ibid. X. nr. 31.*

3) *Ibid. IX. nr. 80.*

4) *Ibid. VIII. nr. 146.*

5) *Ut... terras Mazoviae ad... paria onera ferenda reduceremus. Ibid. IX. nr. 79.*

6) *Ad... ferenda aequaliter cum illo (Regno Poloniae) onera belli et contributionum. Ibid. X. nr. 91.*

7) *Ibid. IX. nr. 241. X. nr. 15. 31. 92.*

8) *Ibid. X. nr. 92.*

9) *Metr. kor. t. 43. fol. 275'—281'; dokument dotąd niedrukowany.*

10) *Bandtkie, Ius Pol. 465—469.*

spór Mazowsza z Koroną; odtąd też dopiero stosunek obu tych organizmów politycznych można uważać jako ustalony stanowczo. Polityka króla w tej sprawie, od razu w programie swoim jasno określona, z niezwykłą, jak na tego władcę, energią i wytrwałością prowadzona, odniosła tryumf zupełny. Mazowsze wcielono do Korony na podobieństwo innych ziem i województw koronnych¹⁾, a to mianowicie jako część składową dzielnicy wielkopolskiej; szlachtę tamtejszą co do praw, ale zarazem także i obowiązków, porównano z inną szlachtą koronną; dawniejsze przywileje Mazowszan zatwierdzono tylko o tyle, o ile są »słuszne i prawne«, zatem owej zasadzie równego ponoszenia ciężarów nie ubliżają; szereg innych postanowień upodobnił w wielu względach tamtejsze urządzenia prawno-polityczne do urządzeń koronnych. Zasadniczy, najważniejszy punkt całego sporu został ostatecznie załatwiony; samo zaś załatwienie tej sprawy wywarło rozstrzygający wpływ na losy i dalszy rozwój instytucji politycznych Mazowsza, między innemi także sejmu mazowieckiego.

Sejm ten, jak już wspomnieliśmy poprzednio, jest w Mazowszu królewskim spuścizną Mazowsza książęcego. Nie znamy należycie ani genezy tej instytucji w wiekach średnich, ani we wszystkich szczegółach jej organizacji; nie rozjaśniono dotąd nawet istotnych różnic, jakie zachodziły między nią, a innemi pokrewnemi instytucjami na Mazowszu za czasów książęcych. Dla dalszych naszych wywodów wystarczy, jeśli przypomnimy najważniejsze szczegóły, dotyczące urządzenia sejmu tego z ostatnich lat politycznej samostoiści księstwa, z pierwszej ćwierci XVI. stulecia. I tutaj zresztą nie wszystko jeszcze jest jasnem: tak n. p. nie rozpatrzono zasadniczo pytania, jakim był w owych czasach skład sejmu. Że wchodził doń książę, jako też dostojnicy i urzędnicy mazowieccy, nie ulega wątpieniu; nie całkiem pewnym jest szczegół inny: w jakim zakresie miała tu zapewniony udział zwykła, urzędów niepiastująca szlachta. Są powody do przypuszczenia, że nie znano tu jeszcze zasady przedstawicielstwa, jaka już podówczas ustaliła się była w Polsce; nie słyszymy przynajmniej, przez cały ciąg panowania książąt, o odbywaniu sejmików w poszczególnych ziemiach, w skład księstwa wchodzących, któreby posłów szlacheckich z pośród siebie obierały i na sejm warszawski wysyłały. Są natomiast ważne wskazówki, przemawiające za tem, że w zasadzie udział w rzeczonym sejmie przysługiwał całej szlachcie mazowieckiej, jaka tu przybyć chciała. Tak przynajmniej wnioskować można z mandatu Zygmunta I. z r. 1527, zwołującego sejm mazowiecki, w którym król, przeprowadzając reformę co do jego składu, zaznacza, iż czyni to dla tego, ażeby wszyscy

¹⁾ Ipsosque subditos ducatus nostri Mazoviae ad unionem velut membrum corpori Regni... induxissent. Bandtkie, *Ius Pol.* 465.

mieszkańcy księstwa nie mieli tu potrzeby przybywać ¹⁾). Mandat wychodzi w niecałe półtora roku po zajęciu Mazowsza, i widocznie usuwa tu pewną zasadę, której przestrzegano aż do ostatnich czasów panowania książąt. Natomiast nie ulega wątpieniu, że w dobie samoistności księstwa sejm mazowiecki był władzą ustawodawczą i najwyższą sądową; książę, wspólnie z zebranymi dostojnikami i urzędnikami, jako też inną szlachtą, wydawał tu ogólnie obowiązujące przepisy prawne i rozstrzygał ważniejsze spory. Ponieważ jednak książęta przybywali też niejednokrotnie osobiście na wiece, jakie istniały w poszczególnych ziemiach mazowieckich, przeto powstawało z tego powodu ze strony wieców pewne współzawodnictwo z sejmem zarówno w rzeczach ustawodawstwa, jako też najwyższego sądownictwa; w istocie dochowały się po nasze czasy nie tylko wyroki wiecowe, pod powagą książąt wychodzące, ale także statuty książęce, wydawane na wiecach.

Po nabyciu Mazowsza musiał rząd koronny zająć pewne stanowisko wobec sejmu mazowieckiego, zwłaszcza, że była to instytucja o wyjątkowym charakterze, jakiej gdzieindziej w Polsce nie było. Sejmiki wojewódzkie, sejmiki główne dzielnicowe (korczyński i kolski), wreszcie sejm walny koronny, trzy ogniwa ówczesnego organizmu reprezentacyjnego polskiego, różniły się mniej lub więcej od sejmu mazowieckiego, bądź to charakterem swoim, bądź składem, bądź wreszcie zakresem władzy. Mimo to sejmu mazowieckiego nie zniesiono; utrzymano go zrazu nadal, ale rychło zakrzętało się około gruntownej jego reformy. Stało się to przedewszystkiem w odniesieniu do samej organizacji i składu sejmu. Udział panującego odpadł z istoty rzeczy sam przez się; usunięto też prawo uczestniczenia w nim wszystkiej szlachty; natomiast już w mandacie z r. 1526 ²⁾), zwołującym pierwszy, za rządów koronnych odbyty sejm mazowiecki (17. grudnia t. r.), zarządził król, iż w poszczególnych (dziewięciu) ziemiach mazowieckich odbyć się mają sejmiki, celem obioru posłów na sejm warszawski, którzyby razem z miejscowymi dygnitarzami zastanowili się nad sprawami bieżącymi. Jest to pierwsza wyraźna wiadomość o sejmikach i posłach ziemskich na Mazowszu. W ten sposób organizacją sejmu mazowieckiego upodobniono na wzór polskich sejmików głównych dzielnicowych, na które również zjeżdżali się dygnitarze, jako też posłowie, obrani przez sejmiki wojewódzkie odnośnej dzielnicy (małopolskiej lub wielkopolskiej). Na tem jednak kończyło się podobieństwo. Gdy bowiem z sejmików głównych koronnych udawali się później na sejm walny ci sami dygnitarze i wszyscy ci sami posłowie, jacy tu brali udział,

¹⁾ Sed ne omnes incolae ipsius ducatus illi (conventioni Varschoviensi) necesse sit [interesse]. Acta Tomic. X. nr. 15.

²⁾ Ibid. IX. nr. 14. 15.

to natomiast co do sejmu mazowieckiego zarządził przytoczony mandat z r. 1527, ażeby zebrani na nim posłowie wojewódzcy, razem z senatorami, wybrali znowu z pośród siebie nowych posłów na sejm walny koronny ¹⁾. Mamy tu więc rodzaj wyborów pośrednich, z jakimi nie spotykamy się gdzieindziej w Polsce.

Przytoczone mandaty z r. 1526 i 1527 były tylko zarządzeniami jednorazowymi, wydanymi ze względu na dwa sejmy warszawskie, zwołane na koniec grudnia 1526 r. i początek stycznia 1528 r. Ale to, co przyniosły nowego, utrzymało się, przynajmniej w części, na całą dalszą przyszłość w życiu politycznym Mazowsza. Instytucja sejmików staje się odtąd prawidłowym składnikiem urządzeń reprezentacyjnych tej ziemi: odbywanie sejmików i wybór posłów przed sejmem warszawskim, nakazują wszystkie późniejsze, jakie znamy, mandaty królewskie, sejm ten zwołujące ²⁾; w listach uczestników sejmu mazowieckiego z lat 1528, 1531 i 1536, jakie się do naszych czasów dochowały, podano też wyraźnie, po dygnitarzach i urzędnikach, posłów z dziewięciu ziem mazowieckich jako drugi jego składnik, nie wspominając już nic o udziale wszystkiej szlachty ³⁾. Statut mazowiecki drugi z r. 1540 wyraźnie też już wspomina o odbywaniu sejmików na Mazowszu, jako utartym zwyczajem ⁴⁾. Nie utrzymała się natomiast zasada pośrednich wyborów, dokonywanych przez sejm mazowiecki na sejm walny koronny. Wybory takie zarządził raz tylko przytoczony powyżej mandat z r. 1527. W innych podobnych mandatach nie ma już o tem wzmianki, a co ważniejsza, Statut mazowiecki drugi wyraźnie już stwierdza, że w czasie, którym go spisywano, lub co najpóźniej, kiedy go zatwierdzano (1540), wybrani na sejmikach ziemskich posłowie zwykli byli wszyscy brać udział w sejmie walnym koronnym ⁵⁾. Ponieważ wszyscy, obok dygnitarzów miejscowych, wchodził także w skład sejmu mazowieckiego, więc ostatecznie sejm ten upodobił się znowu w dalszym szczególe do polskich sejmików głównych dzielnicowych (korczyńskiego i kolskiego). Wszelako i teraz jeszcze nie można ich we wszystkim stawiać ze sobą na równi, jako że zachodziły tu jeszcze różnice co do zakresu władzy.

¹⁾ Qui (posłowie wojewódzcy) cum consiliariis ducatus... eligant nuntios... eosque huc ad nos et conventum hunc Regni generalem mittant. Acta Tomic. X. nr. 15.

²⁾ Por. mandaty, zwołujące dwa sejmy mazowieckie w r. 1528, Ibid. X. nr. 15. 91. i takiż mandat z r. 1531, Rpis Czart. (Acta Tomic.) nr. 268. str 715.

³⁾ Por. Dodatek I. i II, tudzież Bandtkie, *Ius Pol.* 368. 372.

⁴⁾ A conventionibus particularibus, quae solent fieri et poni in districtibus per Maiestatem Regiam ad conventionem Regni generalem. Ibid. 413.

⁵⁾ Por. ustęp, przytoczony w poprzedniej uwadze.

Pytanie, w jakie granice ująć należy władzę sejmu mazowieckiego, przede wszystkim jego władzę ustawodawczą, było niewątpliwie najbardziej doniosłym i zasadniczym, jakie w odniesieniu do tej instytucji miał do rozstrzygnięcia rząd polski po nabyciu Mazowsza. Biorąc rzecz tak, jak się ona była ułożyła w ostatniej dobie panowania książąt, istniał w sejmie warszawskim gotowy materiał do stworzenia, a raczej utrzymania na przyszłość, ciała prawodawczego w pełnem tego słowa znaczeniu dla ziem mazowieckich. Czy tę władzę jego utrzymać nadal, czy też ją ograniczyć albo znieść, o tem rozstrzygnąć miał ogólny kierunek polityki, zastosowanej przez rząd koronny do Mazowsza.

W świetle ówczesnych zapatrywań i urządzeń polskich ustawodawcza władza sejmu mazowieckiego dała się pomyśleć w sposób dwojaki. Przede wszystkim jako władza na wskrós samoistna, współdziałaniem jakiegokolwiek innego czynnika niekrępowana, a więc w tym sposobie, iżby sejm wykonywał prawo stanowienia ustaw, nie zasięgając niczyjej sankcyi, chociażby nawet samego króla. Tego rodzaju ustawodawstwo, przynajmniej w zakresie prawa sądowego, czasem (wyjątkowo) co do podrzędniejszych spraw miejscowego zarządu, było podówczas wykonywane w poszczególnych województwach polskich na zasadzie służącej im autonomii ziemskiej. Mam tu na myśli ustawodawstwo wiecowe, które z okresu wieków średnich, a także z pierwszych dziesiątek lat stulecia XVI. pozostawiło nam liczne pomniki swojej w tym kierunku działalności, w kształcie t. z. laudów wiecowych. Wprawdzie sejm mazowiecki nie był wiecem; istniały też obok niego osobne wiece w ziemiach mazowieckich; ponieważ jednak, nie licząc już posłów, w skład jego wchodził tak samo dygnitarze i urzędnicy ziemscy, jak ich spotykamy na wiecach, i to nie z części tylko, ale z całego księstwa, przeto nie było zasadniczej przeszkody, ażeby nie mógł rozwinąć działalności ustawodawczej na tę samą modłę, jak ją były zdawna rozwinęły wiece polskie. Zważyć ponadto należy, iż sejm mazowiecki sprawował także wyższą władzę sądową, tę samą funkcję, z której wykonywaniem łączyło się też istotnie ustawodawstwo wiecowe w Polsce; wiadomo bowiem, iż lauda wiecowe są najczęściej zasadniczym rozstrzygnięciem pewnej wątpliwości, jaką nasunęła sprawa szczególna, na wiecu sądzona. W tych rozmiarach i w tym zakresie mógł rząd koronny nie stawiać przeszkód wykonywaniu władzy ustawodawczej przez sejm mazowiecki, uznając w nowonabytym kraju zasadę autonomii ziemskiej w tych samych granicach, jak ją uznawał także w innych ziemiach polskich. Przechowało się też do naszych czasów kilka tego rodzaju laudów, wydanych na sejmach mazowieckich w części przed r. 1529, w części zaś później; dwa z r. 1528 o opłatach na opędzenie strawnego posłów mazowieckich¹⁾, jedno z r. 1529

¹⁾ Por. Dodatek I. i II.

o odbywaniu roków sądowych t. z. omylnych¹⁾, i wreszcie jedno z r. 1534 o imaniu złoczyńców²⁾. Dalsze poszukiwania naukowe zdołają może wydobyć na jaw więcej tego rodzaju zabytków prawnych.

Drugim kształtem, w jakim po zajęciu Mazowsza byłaby się dała utrzymać dawna władza tamtejszego sejmu, byłby ten, ażeby mu w sprawach, dotyczących tej ziemi, bez względu na ich charakter i doniosłość, przyznać prawo ustawodawcze łącznie z naczelnikiem państwa, królem. Król i sejm mazowiecki byliby tu zatem stanęli obok siebie jako dwa równorzędne czynniki ustawodawcze, od których łącznego współdziałania zależałoby dojście do skutku praw na Mazowszu obowiązujących, i to w tym sposobie, że brak pełnej zgody jednego z nich stanowiłby też istotną przeszkodę w ich powstaniu. Przytem możliwą była jeszcze dwojaka alternatywa: albo określone w ten sposób prawo ustawodawcze sejmu warszawskiego rozciągnęłoby się na sprawy, wyłącznie tylko Mazowsza dotyczące, ze sprawami koronnymi nie wspólnego nie mające, albo nadto jeszcze na sprawy ogólnopaństwowe, o ile odnośne uchwały miały wziąć skutek także na Mazowszu. W jednym i drugim wypadku sejm mazowiecki byłby tu poniekąd zajął takie samo stanowisko, jakie miał sejm walny koronny w innej Polsce; naprawdę byłby to niejako drugi sejm walny, znaczeniem i władzą równy lub podobny tamtemu, tylko że z ograniczonym terytoryalnie zakresem działania. W tym kształcie jednak byłby się stał istnem palladium samodzielności księstwa, najsilniejszą dźwignią odrębności Mazowsza wobec Korony. Doniosłość sprawy uderzała sama przez się w oczy; i dla tego już od pierwszej chwili po zajęciu tej ziemi przez Polskę, rozpoczyna się o nią walka, prowadzona aż do r. 1529 równorzędnie z walką o inne sprawy sporne w urzędzeniu prawnopolitycznego stosunku Mazowsza do Polski.

W walce tej program Mazowszan, nie zawsze zresztą konsekwentnie podtrzymywany, streszczał się w zdaniu: zachować sejmowi warszawskiemu wyłączną, za współudziałem króla, moc stanowienia o sprawach mazowieckich, z usunięciem wszelkiego wpływu sejmu walnego koronnego; po stronie polskiej natomiast zdążano do tego, ażeby pełne prawo ustawodawcze w sprawach mazowieckich przenieść na króla i sejm walny, tak samo, jak im ono przysługiwało co do innych ziem koronnych; przez to zaś pozbawić sejm warszawski znaczenia władzy ustawodawczej, pozostawiając mu conajwięcej

¹⁾ Por. Dodatek IV. Ściśle rzecz biorąc, nie jest to nawet uchwała pełnego sejmu mazowieckiego, jeno tylko senatorów mazowieckich, wydana podczas sejmu walnego koronnego w Warszawie w początkach r. 1529.

²⁾ Por. Dodatek V.

ustawodawstwo w tym kształcie i w tych rozmiarach, jak je współcześnie w innych ziemiach Polski wykonywały zgromadzenia wiecowe.

Zobaczmy, jak się ta sprawa rozwijała w szczegółach.

Już zaraz podczas pierwszego pobytu króla na Mazowszu, w późnym lecie r. 1526, kiedy mu tamtejsza szlachta przedłożyła żądanie, aby zatwierdził dawniejsze jej przywileje i wolności, oświadczył Zygmunt, że uczyni to dopiero na najbliższym sejmie walnym koronnym¹⁾; ustanowiwszy zaś tymczasowo do zarządu Mazowsza pierwszego wicesgerenta królewskiego, zastrzegł, że do urzędzenia spraw mazowieckich przystąpi na tymże sejmie walnym, i że się to nie stanie inaczej, jak tylko za radą senatorów koronnych²⁾. Ażeby wyrozumieć dokładnie, jakie są żądania Mazowszan, nad którymi sejm walny miałby się zastanowić, zwołuje król, na dzień 17. grudnia 1526 r., pierwszy za rządów polskich odbyty sejm mazowiecki do Warszawy. W mandacie zwołującym nie przyznaje jednak sejmowi temu prawa stanowienia o czemkolwiek, chociażby z zastrzeżeniem przyszłej swojej sankcyi; wyraża się tylko, iż sejm ten ma się naradzić nad sprawami miejscowemi³⁾; poczem zarówno senatorowie, jako też posłowie mazowieccy przybędą na sejm walny, który ma rozstrzygnąć o wszystkim, co dotyczy zarówno lepszego zaopatrzenia całego królestwa, jako też dobrego stanu księstwa mazowieckiego⁴⁾. Było niewątpliwie nieostrożnością ze strony Mazowszan, iż żądaniu królewskiemu uczynili w pełni zadość. Na sejm walny, zwołany do Krakowa na początek r. 1527, sejm mazowiecki grudniowy przysłał swe postulaty w dwu pismach, które wprawdzie nie dochowały się do naszych czasów, o których treści jednak możemy powziąć najdokładniejszą wiadomość z dwu szczegółowych odpowiedzi królewskich, jakich tamże posłom mazowieckim udzielono. Jedno z tych pism dotyczyło spraw, które niezależnie od postawionych podówczas po jednej lub drugiej stronie programów politycznych, domagały się, z samej istoty rzeczy, załatwienia na sejmie walnym, t. j. urzędzenia wzajemnego zewnętrznego stosunku prawnopolitycznego między Mazowszem a Koroną⁵⁾; drugie natomiast zawierało szereg artykułów, dotyczących wewnętrznego urzędzenia Mazowsza, przyczem poruszono nie tylko różne pytania, wchodzące w zakres prawa politycznego, ale nawet niektóre z zakresu prawa sądowego, jako to o sposobie prowadzenia procesów odwoławczych, tudzież

¹⁾ *Acta Tomic.* VIII. nr. 142.

²⁾ *Ibid.* VIII. nr. 146.

³⁾ *Diligens consilium; consulant.* *Ibid.* IX. nr. 14. 15

⁴⁾ *Omnia, quae ad validiorem... provisionem eiusdem Regni nostri et bonum statum istius ducatus nostri Mazoviae attinent.* *Ibid.* IX. nr. 14.

⁵⁾ *Ibid.* IX. nr. 80.

o graniczeniu dóbr królewskich i szlacheckich¹⁾. Zamiast, co do tych ostatnich spraw, zastrzedz wyłączny głos własnemu sejmowi w Warszawie, przy współudziale króla, wytoczyli je delegaci mazowieccy na sejmie walnym, i stworzyli w ten sposób niebezpieczny dla siebie precedens, iż do załatwiania spraw ściśle mazowieckich właściwym jest — sejm walny. Obie rzeczy nie dały się tu zresztą rozstrzygnąć ostatecznie; rokowania utknęły zaraz na pierwszym punkcie spornym, jak daleko sięgać winien obowiązek księstwa w ponoszeniu ciężarów wojennych. Mazowszanie, uważając się tu nie tyle za posłów w rozumieniu ówczesnej organizacyi sejmowej polskiej, ile raczej za wysłańców odrębnego, samoistności politycznej niepozbawionego jeszcze księstwa, zasłonili się wobec dalej idących żądań koronnych brakiem mandatu od swego sejmu. Trzeba było zatem sprawę odłożyć na później; znamienne jednak jest rzeczą, że w odnośnem piśmie król zastrzega, jako rozstrzygnię ją według zdania senatorów koronnych²⁾.

Dla posunięcia sprawy naprzód przyrzekł król, już na tymże sejmie walnym krakowskim, zwołać nowy sejm mazowiecki, któryby się po raz wtóry zastanowił nad pytaniem, w jaki sposób Mazowsze spełniać winno obowiązek wojenny³⁾. Wywiązując się z tego przyrzeczenia, zwołał też w istocie Zygmunt I. sejm warszawski na dzień 23. września 1527 r. Posiadamy dwa mandaty królewskie, odnoszące się do tej sprawy, jeden wystósowany do senatorów, drugi do starostów mazowieckich. W pierwszym z nich wyraża się król, iż sejm warszawski winien nad sprawą obrony namowy czynić (*deliberando*) i o tej sprawie radzić (*consulat*), stósownie do wniosków, jakie mu przedłożą senatorowie, wysłani tutaj jako delegaci od króla celem objawienia jego zamiarów i woli⁴⁾. Drugi mandat, do starostów, przedstawia stylizacyą cokolwiek odmienną. Król wyraża się tutaj, iż sprawę obrony zdaje na publiczne obrady i uchwałę sejmu warszawskiego, i wzywa go, aby wspólnie z delegatami królewskimi naradził się i postanowił, czego potrzeba dla dobrego i szczęśliwego stanu księstwa mazowieckiego⁵⁾. Ten ostatni zwrot odpowiada niewątpliwie bardziej rzeczywistemu stanowi rzeczy, albowiem w legacyi, jaką wysłani przez króla na tenże sejm senatorowie-delegaci odprawili, przyznają oni sami temuż sejmowi prawo postanowienia wraz

¹⁾ *Acta Tomie*. IX. nr. 81.

²⁾ *Ut easdem terras Mazoviae ita ad unitatem regni et onera illius ferenda reducamus, quemadmodum nobis ac consiliariis nostris fuerit consultum. Ibid.* IX. nr. 79.

³⁾ *Ibid.* IX. nr. 80.

⁴⁾ *Et per eos mentem et voluntatem nostram... declarabimus. Ibid.* IX. nr. 241.

⁵⁾ *In publicam totius nobilitatis deliberationem et constitutionem... Ad consulendum et constituendum cum consiliariis et oratoribus nostris de bono et felici statu ipsius ducatus nostri Mazoviae. Ibid.* IX. nr. 243.

z nimi o rzeczach, w których tutaj przysłani zostali ¹⁾. Ani legacya, ani wzmiankowane powyżej oba mandaty królewskie nie wspominają, jakoby uchwały te miały być później poddane rozpatrzeniu sejmu walnego, pomimo że w czasie, w którym się odbywał sejm mazowiecki, zwołany już był nowy sejm walny koronny do Piotrkowa na dzień 25. listopada 1527 r. ²⁾.

Okoliczności te zasługują na szczególną uwagę. Dowodzą one, że król, zrażony widocznie oporem Mazowszan na poprzednim sejmie krakowskim, przeceniając może jego znaczenie i doniosłość, albo wreszcie ustępując przed koniecznością państwową, i chcąc za wszelką cenę zapewnić sobie pomoc wojenną księstwa, zboczył od wytkniętego zrazu programu zasadniczego, i gotów był uznać samoistną (przy swoim, wzgl. pełnomocników swoich współudziale) władzę ustawodawczą sejmu mazowieckiego, z usunięciem współudziału sejmu walnego. Nie można wprawdzie przesądzać, o ile to ustępstwo jednorazowe byłoby miało trwałe skutki, jako że współcześnie zdarzały się i w Koronie wypadki, iż w razie odmówienia uchwały wojennej lub podatkowej przez sejm walny, udawano się z tą sprawą do sejmików głównych (korczyńskiego i kolskiego) ³⁾, których mimo to za prawidłowy organ ustawodawczy w świetle ówczesnych urządzeń sejmowych polskich uważać nie można; bądź co bądź daną była Mazowszanom sposobność stworzenia precedensu, który przynajmniej częściowo byłby mógł być ratować dawną powagę ich sejmu, a może też stać się punktem wyjścia dla jej utrwalenia i rozszerzenia. W tym razie jednak trzeba było ustąpić co do rzeczy samej, i przyjąwszy żądania królewskie, przybrać je w szatę uchwały własnego sejmu. Nie umieli skorzystać z tej sposobności Mazowszanie. Nierozwiana jeszcze podówczas zupełnie nadzieja utrzymania samoistności księstwa, myśl zachowania dawnych swoich wolności, niechęć do poddania się ciężarom wspólnym ze szlachtą koronną, stanęły temu na zawadzie. Żądanej przez króla uchwały sejm mazowiecki nie wydał, i choć nie znamy przebiegu obrad, jakie na nim prowadzono, możemy z rozwoju najbliższych potem wypadków wnioskować na pewno, iż wszystkie w tej mierze rokowania delegatów królewskich z Mazowszanami spełzły na niczem.

¹⁾ Omnia haec... in praesentia nostrum constituatis et firmetis. Acta Tomic. IX. nr. 293.

²⁾ Ibid. IX. nr. 285—287.

³⁾ Tak n. p. wychodziły uchwały podatkowe w r. 1511 na sejmiku głównym korczyńskim (Ibid. I. nr. 226); w r. 1513 tamże (Metr. Kor. t. 28. fol. 42'); w r. 1526 na sejmiku głównym w Poznaniu (zwołanym tu wyjątkowo zamiast do Koła, Acta Tomic. VIII. nr. 18); w r. 1536 na sejmiku głównym kolskim (Rpis Ossol. t. 178. fol. 18'. 21; Rpis Czart. nr. 258. str. 72. 77) i t. p.

W inny ton uderzył też zaraz król na najbliższym sejmie walnym piotrkowskim, który zebrał się pod koniec listopada 1527 r., a obradował do drugiej połowy lutego 1528 r. Ponieważ poprzedni mandat królewski nie zawierał polecenia, ażeby Mazowszanie przysłali tu swoich posłów, do czego widocznie zastosował się też sejm warszawski, przeto odbywano tu zrazu obrady bez udziału posłów mazowieckich. Kiedy się jednak okazało, że akcja, na sejmie warszawskim, przez pełnomocników królewskich podjęta, nie doprowadziła do żadnego wyniku, wydał Zygmunt, podczas sejmiku piotrkowskiego, pod datą 18. grudnia 1527 r., nowy mandat do Mazowszan, zwołujący sejm warszawski na dzień 8. stycznia 1528 r., z poleceniem obrania i wysłania posłów do Piotrkowa jeszcze przed ukończeniem odbywającego się tamże sejmiku walnego. Przytem nie poprzestał na samem tylko załatwieniu sprawy bieżącej, t. j. zażądaniu uchwały w przedmiocie obrony ziemskiej i dorocznych poborów, ale owszem, określił po raz pierwszy zasadniczo, jakim być winien stosunek sejmiku walnego do sejmiku mazowieckiego. Podnosi tedy w mandacie, że skoro księstwo mazowieckie ma być wcielone do Korony, ażeby połączonemi siłami obie Rzeczypospolite zarówno przeciw zapędom nieprzyjaciół bronić się, jako też w ogóle na przyszłość wspólnie działać mogły, przeto też i obrady ich (sejmowe) winny odbywać się wspólnie; dla tego poleca, zgodnie z wolą całego sejmiku, ażeby przybyli nań posłowie mazowieccy, i wspólnie z posłami z innych ziem koronnych o obronie radzili ¹⁾. W mandacie tym skryształizował się ostatecznie program rządu polskiego w niniejszej sprawie: na sejm walny przybyć mieli Mazowszanie już nie jako delegaci ciała ustawodawczego, odrębną władzą opatrzonego, ale jako zwyczajni posłowie ziemscy, tacy sami, jak wszyscy inni koronni, zatem jako istotna i organiczna część składowa sejmiku walnego, i tutaj, wspólnie z innymi jego składnikami, radzić i stanowić o rzeczach, które już nie tylko Korony w dawniejszem znaczeniu, ale także i Mazowsza dotyczyły. Tkwiła w tem myśl, zaprzeczająca ustawodawczą władzę sejmiku mazowieckiego i przenosząca ją na sejm walny koronny.

Nie mogli Mazowszanie niedostrzedz niebezpieczeństwa, jakie stąd dla nich wypływało. To też styczniowy sejm warszawski wybrał wprawdzie posłów do Piotrkowa, ale wysłał ich znowu tylko w charakterze legatów odrębnie

¹⁾ *Ipsumque ducatum in corpus Regni restituere... ut unitis viribus utraque Respublica ab insultibus hostium se facilius tueatur. Quoniam vero consilia debent esse communia, quorum actus communes fore oportet, decrevimus, idque cum omnibus Regni ordinibus, qui nobiscum sunt collecti, etiam ex ipso ducatu Mazoviae nuntios ad conventum praesentem... accersere, ut una cum aliis nuntiis ex omnibus terris nostris... consulant. Acta Tomic. X. nr. 15. Por. też legacyą królewską na tenże sejm. Ibid. X. nr. 31.*

rokującego ciała ustawodawczego, określiwszy ściśle zakres ich pełnomocnictwa¹⁾. W ten sposób udaremnił znowu zamiary królewskie. Uchwalone na sejmie pobory przyjęły tylko dawne ziemie koronne²⁾, nie przyjęli ich legaci mazowieccy. Konieczność państwowa zmusiła Zygmunta po raz wtóry odwołać się w tej sprawie do sejmu mazowieckiego; zaraz po ukończeniu obrad piotrkowskich zwołał on go ponownie na dzień 27. marca 1528 r. Współczesny kronikarz zaznacza, że król skłonny był nawet do ustępstw co do rzeczy samej, żądając, jeżeli już nie przyznania takich samych poborów, jakie uchwalił sejm piotrkowski, to przynajmniej tych, jakie płacili dawniej książęta mazowieccy³⁾. Znowu więc sejm warszawski, przyjmując żądanie królewskie, miał sposobność częściowego warowania swych praw, utrzymania swej władzy ustawodawczej przynajmniej w tym zakresie, w jakim ją czasem wykonywały sejmy główne koronne. Wszelako już sama stylizacja mandatu, zwołującego ten sejm, jako też legacyi, jaką doń król wyprawił, nie pozostawiała wątpliwości, że ustępstwo rządu koronnego jest tu tylko wynikiem chwilowego kłopotu i że rząd ten nie ma bynajmniej zamiaru porzucić w przyszłości zasadniczego stanowiska, jakie już poprzednio zajął był w tej sprawie. W pierwszym z tych pism król żądanie swoje o przyjęcie uchwał poborowych sejmu walnego określa wprost jako nakaz, któremu sejm mazowiecki w całości poddać się i którego usłuchać winien⁴⁾; w drugim oświadcza Mazowszanom, iż chce i rozkazuje, ażeby na uchwały poborowe zgodzili się i pobór zapłacili⁵⁾. Takiej stylistyki nie używano nawet w stosunkach z sejmikami głównymi dzielnicowymi, kiedy im przekazywano do załatwienia niedoszłą na sejmie walnym uchwałę poborową. Zarazem wezwano też w obu pismach sejm mazowiecki (*vult et mandat*), aby wysłał senatorów swych i posłów z nieograniczonem pełnomocnictwem na przyszły sejm walny koronny, dokądkolwiek zostanie zwołany, ażeby ci zasiadłszy na swych miejscach obok senatorów i posłów koronnych, jako jedno wspólne ciało (sejmowe) i jako poddani wspólnego władcy i króla, obradowali i stanowili zarówno o obronie, jako też wszystkich innych sprawach, dotyczących całego państwa⁶⁾. Myśl, wyrażona w mandacie

¹⁾ Nuntii Mazoviae cum limitata potestate venerunt. Acta Tomie X. str. 1; non cum pleno mandato, sed cum praescripto quodam ex eodem conventu. Ibid. X. nr. 91; non... cum plenaria facultate omnia tractandi... sed cum limitatione et praescripto quodam. Ibid. X. nr. 92.

²⁾ Ibid. X. nr. 72. 77.

³⁾ Ibid. X. str. 1.

⁴⁾ Mandatis nostris... per omnia acquiescant et pareant Ibid. X. nr. 91.

⁵⁾ Vult et mandat... ut consentiatis et .. contributatis. Ibid. X. nr. 92.

⁶⁾ Ut tam ipsi consiliarii, quam terrarum nuntii, inter reliquos senatores et nuntios consedeant, pariterque cum eis de Republica ceterisque Regni negotiis et necessita-

grudniowym z r. 1527 znalazła tu zatem ponowne, i to dobitniejsze jeszcze stwierdzenie.

I tym razem sejm mazowiecki nie skorzystał z nadarzającej się sposobności, ażeby przez ustępstwo w rzeczy głównej ratować formalnie swoją powagę w zakresie ustawodawstwa miejscowego. Nie przechowała się do naszych czasów dodatkowa jego uchwała podatkowa; a nie można tego uważać tylko za przypadek. Posiadamy bowiem inną uchwałę tegoż sejmu, wydaną około 28. marca 1528 r. ¹⁾, która nałożyła nieznaczną kontrybucyą na szlachtę mazowiecką celem opędzenia kosztów strawnego na podróż wysłańców mazowieckich do króla na Litwę, dokąd się był udał Zygmunt wnet po ukończeniu sejmu piotrkowskiego. Widocznie więc odmówiono żądaniu króla, a posłów wysłano doń dla tego, ażeby albo odmowę usprawiedliwić, albo też nawiązać z nim rokowania co do odmiennego załatwienia sprawy.

Wśród tego zbliżył się wreszcie rok 1529, który ostatecznie i na całą dalszą przyszłość rozstrzygnąć miał o stosunku Mazowsza do Korony. Jeżeli sprawa ustawodawczego zakresu działania sejmu mazowieckiego podlegała aż dotąd pewnym wahaniom, to jednak już nawet to, co się stało dotychczas, przesądzało w pewnej mierze, w jaki sposób rzecz ułoży się ostatecznie. Dwukrotna sposobność, sejmowi temu podana, ażeby choć częściowo warował swe prawo ustawodawcze, minęła bez skutku; tem dobitniej z rozwojem wypadków zarysował się i utrwalił program rządu koronnego, ażeby w sejmie walnym zjednoczyć przedstawicielstwo Mazowsza w jedną organiczną całość z przedstawicielstwem całej Korony, i sejm ten, z usunięciem praw sejmu mazowieckiego, uczynić jedynym organem ustawodawczym dla nowo nabytej ziemi, jakim on już poprzednio stał się był dla innych ziem koronnych. Przytem uwagi godną jest rzeczą, że już w tym okresie rozpatrywano i załatwiano na sejmach walnych najrozmaitsze sprawy mazowieckie: zarówno te, które dotyczyły stosunku Mazowsza do Korony, jako też ogólne sprawy państwowe, odnoszące się do Mazowsza, jak wreszcie i wewnętrzne sprawy księstwa, wchodzące w zakres urządzeń politycznych jako też prawa sądowego; wszystkie możliwe działy ustawodawstwa, jakie się w ogóle pomyśleć dały. W ten sposób przewaga sejmu walnego wobec sejmu mazowieckiego znalazła już w owym okresie przejściowym dobitny dla siebie wyraz i wielostronne urzeczywistnienie.

tibus tractent et consulant. Acta Tomic. X. nr. 91. Ut videlicet hi ipsi consilarii et nuntii vestri inter reliquos consiliaros et nuntios Regni in locis suis considerantes, perinde ac iam unum corpus effecti et unius domini ac regis subditi, tractent, deliberent et consulant, cum de universis Regni et Reipublicae negotiis et necessitatibus, tum, ut... hostibus... resisti possit. Ibid. X. nr. 92.

¹⁾ Por. Dodatek I.

Jaskrawe światło na dokonywujące się w ten sposób zmiany rzucają uchwały nowego sejmu mazowieckiego, odbytego pod koniec r. 1528, w przeddzień zwołanego na początek r. 1529 do Warszawy sejmu walnego koronnego. Sejm mazowiecki postanowił wyraźnie, iż zarówno dostojnicy, jako też i posłowie mazowieccy mają wziąć udział w zapowiedzianym sejmie walnym, i to aż do jego ukończenia; uchwalił nawet nieznaczną kontrybucją na opatrzenie posłów sejmowych¹⁾. Szczególny nacisk, jaki w uchwale tej na potrzebę udziału Mazowszan w obradach sejmu walnego położono, świadczy, iż sprawa ta nie była podówczas całkiem niewątpliwą; widocznie było jakieś stronnictwo na Mazowszu, przeciwne obesłaniu sejmu walnego, utrzymujące zatem konsekwentnie dawną myśl odrębności księstwa wobec Korony, jako też samoistnego prawa ustawodawczego sejmu mazowieckiego. Kto do stronnictwa tego należał, nie wiemy dokładnie: może jakaś znaczna nawet część zwykłej szlachty, może jakaś mniejszość posłów ziemskich. Bądź co bądź uznano potrzebę wystąpienia przeciw tym dążeniom przez osobną uchwałę, któraby pokryła i usprawiedliwiła udział dostojników i posłów mazowieckich w sejmie walnym, a zarazem przynagliła ich do uczestniczenia w jego obradach. Tymi, którzy tę uchwałę wydali, byli właśnie dostojnicy i posłowie mazowieccy, przynajmniej jakaś przeważna ich większość, kierownicy ówczesnej polityki mazowieckiej. Uchwała sama jest zaś abdykacją z dotychczasowego programu warowania odrębności Mazowsza; postanowienie o udziale senatorów i posłów mazowieckich w zapowiedzianym sejmie walnym stoi zasadniczo na tem samem stanowisku, jakie poprzednio zajął był król w kilku swoich mandatach, nawołując do odbywania wspólnych obrad Mazowsza z Koroną, jako też wyznaczając właściwe dla senatorów i posłów mazowieckich miejsce na sejmie walnym w gronie senatorów i posłów koronnych. Przewodnicy polityczni Mazowsza ustąpili tu zatem ostatecznie wobec programu koronnego. Stanąwszy zaś raz na tej pochyłej drodze, nie mieli już sposobu zatrzymać się w środku, ani tem mniej — nawrócić. Wymownym tego dowodem jest szczegół, na pozór drobny, a przecież zasadniczo istotny i bardzo ważny. Jeszcze sejm mazowiecki z marca 1528 r. uchwalił był samoistnie wspomnianą powyżej kontrybucją na pokrycie strawnego dla swych legatów, wysłanych na Litwę²⁾; z laudum tego dowiadujemy się zarazem, że już poprzednio, na opatrzenie swych wysłańców na sejm walny krakowski z r. 1526/7 i piotrkowski z r. 1527/8 powziął był podobne samoistne postanowienia, do naszych czasów niedochowane³⁾. Takąż samoistną uchwałę o strawnem dla posłów na

¹⁾ Por. Dodatek II.

²⁾ Por. str. 17 i Dodatek I.

³⁾ W wspomnianej uchwale marcowej z r. 1528 poleca mianowicie sejm mazowiecki ściągać retenta pro via Cracoviensi et Piotrkoviensi nuntiorum non soluta. Dodatek I.

sejm walny warszawski z r. 1529 wydał on także, jak widzieliśmy przed chwilą, na swem zebraniu z końca r. 1528¹⁾. Mogłoby się było zdawać, że na niej poprzestanie, jak poprzestawał dawniej, i że, gdyby się nawet przeciw nałożonej kontrybucyi objawił jakiś opór w samem Mazowszu, czy też zobowiązani z uiszczeniem jej zwlekali, użyje własnej powagi, ażeby ich przynaglić do poddania się uchwale. Tymczasem stało się inaczej. Kiedy się zebrał sejm walny w Warszawie, sami senatorowie i posłowie mazowieccy udali się do niego z prośbą, ażeby tę ich uchwałę zatwierdził; jakoż w istocie, pod datą 20. lutego 1529 r. wyszedł osobny dekret sejmu walnego, polecający Mazowszanom uiszczać kontrybucyą na strawne poselskie, uchwaloną w grudniu poprzedniego roku²⁾. Chodziło tu o sprawę czysto miejscowego znaczenia, taką, która leżała w zakresie autonomii ziemskiej; i przeto przez sejm mazowiecki bez oglądania się na jakiekolwiek inne czynniki samoistnie załatwioną być mogła, jak ją wielokrotnie załatwiano i przedtem; a jednak i co do tej sprawy przedstawiciele mazowieccy zrzekli się dobrowolnie przysługującego sobie prawa i przenieśli je sami na sejm walny koronny.

Wśród takiego ułożenia się stósunków nie można już było wątpić, w jakim duchu nastąpi rozstrzygnięcie zasadniczego, podstawowego pytania, którem miał się zająć wspomniany sejm walny warszawski: pytania, jak należy określić władzę sejmu mazowieckiego, i jak ukształtować jego stósunek do sejmu koronnego. Przyszedł tu do skutku namieniony powyżej układ między senatorami koronnymi a Mazowszem z 11. lutego 1529 r.³⁾; ponieważ jednak król nie brał w tych rokowaniach udziału, przeto rzecz całą podjął na nowo drugi z rzędu sejm walny, zwołany pod koniec tegoż roku do Piotrkowa, którego wynikiem jest oparty na układzie warszawskim przywilej piotrkowski z 27. grudnia 1529 r. Widzieliśmy już poprzednio, że przywilej ten upodobił w innych kierunkach stósunki mazowieckie do stósunków koronnych; toż samo powiedzieć trzeba także o urządzeniu i zakresie działania władz ustawodawczych. Wyraźnie, co prawda, orzekł przywilej tylko tyle, że pobory i podatki z Mazowsza uchwalane być mają na sejmie walnym⁴⁾. Mylną jednakże byłoby rzeczą wnioskować na tej podstawie, jakoby przez to inne działy ustawodawstwa zastrzeżone zostały sejmowi mazowieckiemu. Przywilej piotrkowski nie zawiera bowiem nigdzie jakiegokolwiek postanowienia, któreby w tym lub owym względzie warowało prawo ustawodawcze sejmu mazowieckiego; takie zaś postanowienie byłoby w tym wypadku koniecznem, skoro

¹⁾ Por. str. 18 i Dodatek II.

²⁾ Dodatek III.

³⁾ Metr. kor. t. 43. fol. 275'—281'.

⁴⁾ Nullae contributiones et exactiones in ipsum ducatum Mazoviae nisi communi consensu et decreto conventus generalis imponi et constitui debent. Bandtkie, *Ius Pol.* 466.

w ogóle z dawnych, odrębnych urządzeń prawno-politycznych Mazowsza, utrzymać się miało na przyszłość tylko to, co wyraźnie w przywileju zastrzeżonem zostało. Owszem, z innego postanowienia przywileju, na które jeszcze poniżej zwrócimy uwagę, wynikało pośrednio, iż sejm mazowiecki pozbawiono wszelkiej władzy ustawodawczej. Że w określeniu właściwości sejmu walnego w sprawach mazowieckich wspomniano wyraźnie tylko o uchwałach podatkowych, wynikło snąć stąd, że to był zazwyczaj najdrażliwszy punkt ówczesnych rozpraw sejmowych, i że właśnie bezpośrednio przedtem kilkakrotnie w tej sprawie powstawały spory między Koroną a Mazowszem. Ogólnego przepisu o właściwości sejmu walnego w sprawach mazowieckich nie było zresztą potrzeba. Zasada ta wynikała z innej, w przywileju wyraźnie uznanej i zaznaczonej, że Mazowsze wcielone zostaje do Korony jako jej część składowa¹⁾; znaczyło to, że w sprawach ustawodawczych ziemia ta podlegać musi tak samo władzy sejmu walnego, jak inne ziemie koronne, jako też, że nie może mieć innej jakiegś odrębnej władzy ustawodawczej, jak jej nie miało żadne z dawnych województw polskich. W ten sam sposób nie orzekł też przywilej piotrkowski, iż senatorowie i posłowie mazowieccy mają wejść do sejmu walnego jako istotna, organiczna jego część składowa, a jednak nikt już odtąd o tem nie wątpił, nawet sami przedstawiciele Mazowsza; i nikt też nie uważał ich później, ani też oni sami nie uważali się za legatów odrębnej jednostki politycznej i odrębnego organu ustawodawczego, jak niedawno jeszcze przedtem, przed r. 1529.

Od tego roku sejm mazowiecki traci tedy stanowczo znaczenie władzy ustawodawczej dla Mazowsza, wykonywując co najwięcej tylko przygodne ustawodawstwo w rzeczach prawa sądowego w granicach i rozmiarach ustawodawstwa wiecowego. Prawo ustawodawcze w sprawach mazowieckich przechodzi, jak było gdzieindziej w Koronie, na sejm walny. Sejm mazowiecki może odtąd co najwięcej rozpatrywać i roztrząsać sprawy, jakie na sejmie walnym mają być załatwione; może w najlepszym razie uchwalić pewne wnioski czy projekty²⁾; ale to, za czem się oświadczy, ma już dla właściwych czynników ustawodawczych co najwyżej znaczenie rady czy życzenia, nie posiada samo przez się mocy wiążącej. Bardzo dobitnie charakteryzuje ten stosunek mandat królewski, zwołujący sejm mazowiecki na dzień 25. listopada 1531 r., przed sejmem walnym krakowskim, zapowiedzianym na dzień 6. grudnia t. r. Król oświadcza tu z góry, iż sejm walny

¹⁾ Ad unionem, velut membrum corpori Regni... induxissent. Bandtkie, *Ius Pol.* 465.

²⁾ Kilka takich projektów uchwalił sejm mazowiecki w czasie między r. 1531 a 1539 wśród podjętej podówczas akcji o skodyfikowanie prawa sądowego na Mazowszu. O czem bliżej w mojej pracy: *W sprawie sankcyi Statutu mazowieckiego pierwszego z r. 1532.*

stanowić będzie o wszystkim, co dotyczy silnego, trwałego i należytego zaopatrzenia królestwa, jako też dobrego stanu księstwa mazowieckiego; samemu zaś sejmowi mazowieckiemu poleca zastanowić się i naradzić nad sprawami, jakie na sejmie walnym mają być przedłożone, a przez posła królewskiego bliżej wyłożone zostaną¹⁾. Zasadom tym, głoszonym w piśmiech urzędowych, odpowiadała też rzeczywista praktyka. Z czasów po roku 1529 nie dochowała się nam żadna ustawa, wydana przez króla za współudziałem sejmu mazowieckiego, jak zresztą z przyczyn, poprzednio podniesionych, nie dochowała się także z okresu lat 1526—1529, choć wtedy jeszcze była po temu sposobność dwukrotna. Natomiast sejm walny wykonywa odtąd nieraz prawo ustawodawcze w rzeczach mazowieckich, i to w różnych sposobach i co do różnego rodzaju przedmiotów. Naprzód w powszechnych konstytucjach sejmowych. Tak uchwała podatkowa i wojenna z r. 1539 odnosiła się także do Mazowsza; mamy w niej ustanowionych poborców i szafarzów mazowieckich, spotykamy przepis, dokąd Mazowsze ma odwozić pieniądze podatkowe, jako też postanowienie, jakiej ilości jazdy ziemia ta ma dostarczyć²⁾. Obok tych spraw państwowych rozstrzygają też sejmy walne w konstytucjach powszechnych szczególne sprawy mazowieckie. Tak n. p. w r. 1538 orzeczono, iż w Warszawie dozwala się sprzedaży na łokcie i funty, podobnie jak w kilku innych większych miastach koronnych³⁾. Wreszcie wychodzą też na sejmach walnych zbiory szczególnych konstytucyj mazowieckich, jak mianowicie na wspomnianym co dopiero sejmie z r. 1538⁴⁾; określają one szereg wewnętrznych spraw mazowieckich, i to nie tylko tamtejsze urządzenia prawno-polityczne, ale w części także pytania z zakresu prawa sądowego. Przykładów późniejszych nie przytaczam, ze względu na datę 1540 roku, która w sprawie niniejszej stanowi dalszy punkt zwrotny.

Z dwu samoistnych funkcji, jakie sejm mazowiecki spełniał w ostatniej dobie panowania książąt, została mu tedy ostatecznie tylko jedna: władza sądowa. Jest rzeczą uwagi godną, i na cały ten proces przemian jaskrawe światło rzucającą, że w przywileju piotrkowskim z r. 1529, który w historii sejmu tego przedstawia epokowe znaczenie, pojawia się dlań po raz pierwszy

1) In quo (conventu generali Cracoviensi) et omnia, quae ad validiorem solidioremque et expeditiorem provisionem eiusdem Regni nostri et bonum statum istius ducatus nostri Masoviae attinent, melius perpendi et constitui possint... Illic (in conventu Varsaviensi)... de rebus necessariis et de his, quae per nuntium nostrum proponentur, consulat. Rpis Czart. (Acta Tomic.) nr. 268, str. 715; nr. 270, str. 6; nr. 271 fol. 4'.

2) Vol. leg. I. 552 n.

3) Ibid. I. 524.

4) Ibid. I. 536. Bandtkie *Ius Pol.* 469.

nowa nazwa urzędowa: sejm sądowy (*conventio generalis iudiciaria*)¹⁾. Jest w tem stwierdzenie powyższych wywodów, że od tej chwili sejm mazowiecki stracił władzę ustawodawczą, jak niemniej, że właściwy zakres samoistnej jego działalności ograniczony został obecnie do wymiaru sprawiedliwości. Sejmem sądowym nazywają go odtąd różne akta urzędowe, n. p. dekrety królewskie²⁾; tak mieni on też sam siebie, w laudach³⁾ i wyrokach⁴⁾ przez siebie wydawanych. Pod nazwą tą przywodzi go nawet Statut mazowiecki pierwszy z r. 1532 (art. 179)⁵⁾. Ale i w zakresie sądownictwa znaczenie sejmu warszawskiego uszczupliło się w najbliższych czasach po przyłączeniu Mazowsza do Polski. Za panowania książąt był on instancją najwyższą, a mianowicie trzecią, po nad wiecami, jako instancją drugą; pod rządem polskim utrzymano go na stanowisku instancji trzeciej, ale postawiono nad nim instancją czwartą w sądach królewskich, względnie sejmowych. Zastrzeżenie takie, konieczne dla warowania najwyższego zwierzchnictwa sądowego Korony, uczynił Zygmunt już w odpowiedzi swej na postulaty mazowieckie, przedłożone na sejmie krakowskim w początkach r. 1527⁶⁾; przywilej piotrkowski z r. 1529 zasadę czterostopniowości w procesach mazowieckich, jako też wyższości sądu sejmowego koronnego nad sejmem sądowym mazowieckim w zupełności potwierdził i nowym przepisem utrwalił⁷⁾. W takim ułożeniu się stosunków leżał wszelako zaród ostatecznego upadku sejmu mazowieckiego. Cztery instancje sądowe na Mazowszu powodować musiały z istoty rzeczy zbytnią przewłokę w wymiarze sprawiedliwości, a prócz tego narażały strony na znaczne utraty pieniężne; i jeśli współcześnie w samej Polsce, gdzie takich instancji było trzy (t. j. o sejm sądowy mniej), dawały się z tego powodu słyszeć narzekania⁸⁾, to tem bardziej niedogodną musiała ta rzecz przedstawiać się na Mazowszu, gdzie ich było o jedną więcej, i to — dla Mazowszan samych. Względ praktyczny, odczuta w społeczeństwie tamtejszem po-

¹⁾ Bandtkie, *Ius Pol.* 466.

²⁾ Bobrzyński, *Decr. Sigism.* I. Starod. prawa pol. pomn. VI. nr. 440 (1530).

³⁾ Rpis Petersb. Lat. F. II. nr. 185. fol. 90' (1534).

⁴⁾ Rpis Petersb. Lat. F. II. nr. 37. fol. 11 (1532).

⁵⁾ Metr. kor. t. I. fol. 91.

⁶⁾ Appellationes habeant locum ex terminis communibus ad generales, et ex generalibus terminis ad conventionem generalem in ducatu Mazoviae... ea tamen conditione, ut ex ea ipsa conventione generali unicuique ad suam Regiam Maiestatem appellare et provocare liceat. *Acta Tom. IX.* nr. 81.

⁷⁾ A sententia iudicis liberum est in ducatu Mazoviae unicuique appellare ex terminis communibus ad terminos generales, et ex terminis generalibus ad conventionem generalem iudiciariam in eodem ducatu, et ex conventione ipsa ad conventionem regni. Bandtkie, *Ius Pol.* 466.

⁸⁾ Por. Balzer, *Geneza trybun. koron.* 78 n.

trzeba skrócenia toku instancyj, przeważyły wnet nad kwestyą zasadniczą, za jaką mogła uchodzić myśl utrzymania nadal dawnej, miejscowymi stosunkami wyrobionej, pewną odrębność w zakresie urządzeń prawnych przedstawiającej instytucji. I stało się, że do zniesienia sejmu mazowieckiego przyłożyli ostatecznie rękę — Mazowszanie sami, i co jeszcze bardziej uwagi godna, sam — sejm mazowiecki. Nie zniesiono go wyraźnym jakimś i stanowczym przepisem; stało się to pośrednio przez nowe urządzenie toku instancyj sądowych, zawarte w Statucie mazowieckim drugim z r. 1540, którego projekty wychodziły od sejmu warszawskiego. Statut orzekł, przystósowując się do wzoru koronnego, iż od wieców, jako instancji drugiej, odwoływać się należy wprost do sejmu walnego jako instancji trzeciej¹⁾; sejm sądowy opuszczono zupełnie. Pozbawiony ostatniej swojej funkcji istotnej, sejm mazowiecki stracił do reszty wszelki grunt pod sobą; wynikiem dokonanej w ten sposób reformy było, iż przestał istnieć. Jako datę tego wypadku przyjąć należy rok 1540, w którym Statut drugi, a zatem także i zawarte w nim postanowienie o instancjach sądowych, uzyskały sankcyą ustawodawczą. Nie znajdujemy też w czasach następnych, aż do końca rządów Zygmunta I. (1540—1548), jakichkolwiek śladów odbywania tego sejmu; nie znajdujemy ich mianowicie w księgach sądowych mazowieckich²⁾, gdzie poprzednio wypadki odbywania sejmu sądowego zapisywano. Podobnież późniejsze ustawy, jak n. p. konstytucye mazowieckie z r. 1543, mówiąc o toku instancyj, jakiego przestrzegano na Mazowszu, nic już o sejmie sądowym nie wspominają³⁾. Jeszcze tylko raz, na samym początku panowania Zygmunta Augusta, pod datą 6. czerwca 1548 r. zapisały księgi sądowe wiadomość o odbyciu *conventio generalis* w Warszawie⁴⁾; w rzeczywistości nie był to już sejm mazowiecki we właściwym tego słowa znaczeniu, ani nawet sejmik główny województwa mazowieckiego; jako uczestnicy owego zebrania podani są tu bowiem tylko ówczesny wojewoda-wicesgerent, kilku kasztelanów i kilku starostów, nie ma natomiast żadnej wzmianki o udziale posłów. Było to więc jedynie tylko zebranie urzędnicze, wykazujące co do składu swego najwięcej podobieństwa z wiecami, lubo różne od nich znowu w tem, że byli tu zgromadzeni dostoj-

¹⁾ Ex quibus terminis (generalibus t. j. od wieców) cuilibet appellare licebit ad conventionem generalem iudiciariam in regno Poloniae ubicunque positam. Bandtkie, *Ius Pol.* 398. Podobnież: A cuius (vicesgerentis) sententia appellare unicuique licebit ad conventionem generalem iudiciariam in regno Poloniae ubicunque futuram. Ibid. 413.

²⁾ *Castr. terr. Vars.* t. 21—28.

³⁾ Mając apelacye na sejm koronny z roku pospolitego albo z roków wielkich. Maciejowski, *Hist. praw. słow.* VI. 288.

⁴⁾ *Castr. terr. Vars.* t. 28. fol. 246.

nicy i urzędnicy z całego województwa, nie zaś z jednej tylko ziemi mazowieckiej.

Tak więc nie dłużej, jak lat czternaście po zajęciu Mazowsza przez Koronę, zdołał przetrwać i utrzymać się tamtejszy sejm, dawny zabytek urządzeń prawnych z doby książęcej. Mimo, że nowy rząd nie orzekł wyraźnie jego zniesienia, rozpada się on sam z siebie w krótkim stósunkowo czasie; tak mu było ciasno w ramach nowej organizacyi państwowej. Przytem podlega on ciągłym przeobrażeniom co do wewnętrznego ustroju i zakresu władzy. Zaraz w r. 1526 przetworzony co do składu swego w duchu urządzeń koronnych, traci już w r. 1529, po pewnych wahaniach, władzę ustawodawczą, ograniczony do spełniania samych funkcyj sądowniczych; w tym ostatnim zaś kierunku, podporządkowany już w r. 1527 innej, wyższej instancyi sądowej, jakiej przedtem nad sobą nie miał, wykreślony zostaje ostatecznie w r. 1540 z szeregu władz, powołanych do wymiaru sprawiedliwości, i przez to znika z widowni dziejowej. Nie często w tak krótkim stósunkowo przeciągu czasu wykazać może instytucya prawna tyle zasadniczych przeobrażeń, przez ile wypadło przejść sejmowi mazowieckiemu, i nie łatwo znaleźć wymowniejszy nad ten przykład, jak rychło i gruntownie wpływ idący z Korony oddziaływał przetwarzająco i upodabniająco nawet na te urządzenia mazowieckie, które tutaj zrazu utrzymano.

Za Zygmunta Augusta pojawia się na Mazowszu sejmik główny czyli t. z. generał mazowiecki¹⁾, taki sam, jaki zdawna już istniał w Małopolsce i Wielkopolsce (w Korczynie i Kole), i utrzymuje odtąd za panowania następnych królów²⁾ aż do chwili, kiedy w ogóle przestało istnieć owo pośrednie ogniwo parlamentaryzmu polskiego. Skład generała warszawskiego taki sam, jak kolskiego lub korczyńskiego: biorą w nim udział dostojnicy miejscowi tudzież wszyscy na sejmikach ziemskich mazowieckich wybrani posłowie³⁾; ten sam także zakres jego działania: senatorowie i posłowie dzielnicowi gromadzą się tu razem, aby wspólnie namówić przyszłe sprawy sejmowe, t. z. porozumieć się co do wniosków, z jakimi na sejmie walnym wystąpić, jako też co do stanowiska, jakie tamże wobec propozycji królewskich zająć mają. Urządzenie sejmiku głównego przypomina pod wielu względami organizacyą sejmu mazowieckiego z owej doby, kiedy po stanowczem odjęciu mu władzy ustawodawczej zachował jeszcze prawo obradowania nad sprawami miejscowemi i przedstawiania wniosków sejmowi walnemu; nie

¹⁾ Por. n. p. konst. sejmu z 1562/3 r. Vol. leg. II. 623.

²⁾ Por. liczne wzmianki o sejmiku głównym mazowieckim za Stefana, u Pawińskiego, *Pocz. panow. Stef. Bator.* nr. 22. 32. 52. 87.

³⁾ Ibid. nr. 32, gdzie skład ten dokładnie podany.

dotykamy tu różnicy pod względem władzy sądowej, jaka mu wtedy jeszcze przysługiwała, a której sejmiki główne nie wykonywały. MoŜnaby stąd wziąć pochop do przypuszczenia, że późniejszy sejmik główny warszawski nie jest niczem innem, jak tylko przekształconą formą dawnego sejmu mazowieckiego. Po bliższem rozpatrzeniu rzeczy przypuszczenie takie trzeba jednak będzie usunąć. W tym razie bowiem naleŜałoby stwierdzić, że zaraz po zniknięciu sejmu mazowieckiego pojawia się tutaj sejmik główny jako nowa odmiana owej instytucji. Tymczasem w całym końcowym okresie rządów Zygmunta I. (1540—1548) nie spotykamy żadnych śladów istnienia sejmiku głównego na Mazowszu; możemy nawet twierdzić na pewno, że go tu nie było. Znamy bowiem wszystkie z owego czasu mandaty królewskie, zwołujące sejmiki ziemskie przedsejmowe, z którymi łączyło się teŜ zwołanie sejmików głównych dzielnicowych; otóż w mandatach tych jest wprawdzie zawsze mowa o sejmikach głównych korceńskim i kolskim, ale nie ma wzmianki o warszawskim (mazowieckim). Snać utrzymał się jeszcze w żywej pamięci i zastosowaniu przepis przywileju piotrkowskiego z r. 1529, wcielający Mazowsze jako część składową do dzielnicy wielkopolskiej; i dla tego przyjąć trzeba, że senatorowie i posłowie mazowieccy, o ile w tym czasie brali udział w sejmikach głównych, gromadzili się w Kole, razem z senatorami i posłami wielkopolskimi. Dopiero za Zygmunta Augusta, w czasie, którego dokładniejsze ustalenie będzie zadaniem przyszłych badań, w kaŜdym razie przed rokiem 1562¹⁾, pewne wyodrębnienie się dzielnicowe Mazowsza w stosunku do Wielkopolski, nigdy zresztą we wszystkich kierunkach z całą konsekwencją nieprzeprowadzone, spowodowało, iż wprowadzono tu osobny sejmik główny. Tak więc między późniejszym sejmikiem głównym warszawskim a dawnym sejmem mazowieckim, mimo pewne podobieństwa w ich urządzeniu, nie ma ani historycznej łączności, ani genetycznego związku. Nowa instytucja nie zrodziła się ze starej; jest ona tu rzeczą naprawdę nową, zaprowadzoną przez proste tylko naśladownictwo wytworzonych dawniej urzędów koronnych.

¹⁾ Por. str. 24, uw. 1.

DODATEK.

Zabytki ustawodawstwa sejmu mazowieckiego
pod rządem koronnym ¹⁾).

I.

Laudum sejmu mazowieckiego

w przedmiocie świadczeń podatkowych na opłatę strawnego dla posłów
mazowieckich, wysłanych do króla na Litwę,

wydane w Warszawie, około 28. marca 1528 r.

Generale laudum nuntiorum.

Domini consilarii in actu contenti cum nuntiis omnium terrarum ducatus Mazoviae, per totam nobilitatem electis pro conventionem praesenti, ad compositionem nuntiis, mittendis ad Regiam Maiestatem Lithuaniam in negotiis totius Reipublicae, provisionem praefatarum expensarum constituerunt et ordinaverunt unanimiter et concorditer ita. Quod quilibet dominorum in ducatu Mazoviae residentium, videlicet magnifici, generosi et nobiles, eorum quilibet habens villam, solvere tenebitur duos grossos, videlicet grossum a persona, et a qualibet villa grossum ²⁾), et quotquot villas habuerit, a quolibet solvere tenebitur grossum unum. Nobiles vero, habentes homines posses-

¹⁾ Pisownia zamieszczonych poniżej aktów, nawet w imionach własnych tudzież wyrazach polskich, zmodernizowana.

²⁾ Rp.: et a qualibet grossum villa.

sionatos in agris, demptis ortulanis, quilibet ex eis, quotquot essent, per duos grossos exolvent. Item nobiles, non habentes colonos possessionatos, soli aratris terram sive praedium colentes, grossum a persona sua solvere debebunt.

Cuius quidem compositionis praefatarum expensarum collectores de terra Czernensi nobilem Andream Lelewski, de terra Visnensi Martinum Świdorski, Varschoviensi Nicolaum Zerzeński, Vischegradiensi Alexium Cybulski, Zacroczimensi Paulum Kula, Ciechonoviensi Nicolaum Bieniasz de Przedwojewo, in districtu Przasnicensi Albertum Zawacki, Rożanensi et Makoviensi Andream Ponikiewski, notarium terrestrem, Łomżensi Andream Krusz, Nurensi Stiborium Michałowski et eundem in Ostrovia et Ostralanka, Camenecensi Nicolaum Zembocki domini castellani cuiuslibet terrae de unanimi consensu dominorum nuntiorum statuerunt.

Et haec praemissa praefati domini collectores omnium districtuum debent et sint astricti eligere ad festum Sancti Adalberti¹⁾ proximum. Hos vero, qui praefatae constitutioni recusaverint, poenam²⁾ L. solvendam astringent. Et si quis pignus dare recusaverit, aut illud repercusserit praeconi, talis poenam decem sexagenarum prolabetur, cuius poenae novem sexagenae pro communi fisco, et decima sexagena capitaneo illis districtus, de qua praeconem contentare debebit.

Et praefati collectores rationem praefatae collectionis nobilitati toti³⁾ illius districtus facere debent, dum et quando per praefatos nobiles avisati fuerint, coram his, quos nobilitas tota exposuerit ad taxandos proventus illius districtus.

Quibus quidem collectoribus pro fatiga ipsorum per duas sexagenas grossorum solvere debent, excepta terra Ciechonoviensi, in qua tres collectores electi sunt; hisdem duntaxat tres sexagenae exolventur⁴⁾. Insuper praefati domini cum omnibus nuntiis ex unanimi consensu constituerunt, omnia retenta pro via Cracoviensi et Piotrkoviensi nuntiorum non soluta, capitaneo pignurare ad solvenda. Et collectores rationem facere debent de eisdem retentis in omnibus districtibus coram nobilitate, quam exposuerint ad taxandum⁵⁾, sub poena hic descripta, dum fuerint avisati per praefatam nobilitatem.

Qui vero minime curant interesse conventionibus particularibus sua temeritate, tales omnes poenam L-em solvere tenebuntur in primis terminis⁶⁾

1) Rp.: Alberti.

2) Rp.: poena.

3) Rp.: totae.

4) Rp.: exolvent.

5) Rp.: taxandam.

6) Rp.: terminibus.

communibus illius districtus. Cuius poenae L. capitaneo pignoranti cedent X grossi et praeconi duo grossi; et residuum pro fisco communi, sive in cistam illius districtus imponere debebunt.

Castr. terr. Vars. t. 15. str. 526—528. Uchwała powyższa nie jest zapatrzona w datę; w księdze sądowej znajduje się pośród aktów z r. 1528. W r. 1528 odbyły się, o ile wiemy, dwa sejmy mazowieckie, jeden zwołany na dzień 8. stycznia, drugi na dzień 27. marca t. r. (por. str. 15. 16) Ponieważ akt, wyprzedzający niniejszą uchwałę w księdze sądowej, nosi datę 28. marca, a najbliższy po niej datę 23. kwietnia 1528 r., przeto wynika stąd, że niniejszą uchwałę odnieść należy do drugiego w tym roku sejmiku mazowieckiego, zwołanego na koniec marca. Wypływa to zresztą także i z samej treści uchwały: wspomina ona bowiem o delegatach, których Mazowszanie wysłać mieli do króla, bawiącego na Litwie. Otóż w styczniu, lutym i w początkach marca 1528 r. król przebywał jeszcze w Koronie, a to co najmniej do 20. lutego na sejmie w Piotrkowie (Acta Tomie. X. nr. 89); następnie w Radomiu, gdzie go spotykamy od 26. lutego do 6. marca (Ibid. X. nr. 75. 121), poczem dopiero mógł wyjechać do Litwy; już pod datą 1. kwietnia t. r. wychodzi pismo królewskie, datowane z Wilna (Ibid. X. nr. 169); tamże przebywa Zygmunt jeszcze w październiku 1528 r. (Ibid. X. nr. 429). Ponieważ ustanowiony w niniejszej uchwale podatek polecono uiścić najpóźniej do 23. kwietnia, przeto jest rzeczą prawdopodobną, że uchwała zapadła zaraz po rozpoczęciu obrad sejmiku warszawskiego, pod koniec marca; być może, iż data wyprzedzającego ją aktu (28. marca) jest zarazem datą uchwały.

II.

Laudum sejmiku mazowieckiego

w przedmiocie udziału senatorów i posłów mazowieckich na sejmie walnym koronnym, zwołanym do Warszawy na początek r. 1529, jako też w przedmiocie świadczeń podatkowych na opłatę strawnego dla posłów mazowieckich, którzy w sejmie tym udział wezmą,

wydane w Warszawie, między 20. a 24. grudnia 1528 r.

Constitutio generalis sive laudum.

Dominus palatinus cum dominis consiliariis in actu et omnibus nuntiis omnium terrarum ducatus Mazoviae, pro conventione praesenti congregatis, de unanimi illorum consensu statuerunt et ordinauerunt provisionem pro nuntiis ad conventionem generalem Regni Polonie Varschoviae constitutam mittendis. Ita videlicet, quod omnes castellani, omnes dignitarii, officiales, quo-

cumque nomine censerentur, praefatae conventioni ¹⁾ generali ex officiis suis interesse debebunt sub decem sexagenis grossorum in mediis grossis, et in hac conventione ratione officiorum suorum suis expensis propriis perseverare debebunt. Qui vero interesse minime curaverint, aut ante conclusionem conventus discesserint, extunc poenam expressam X sexagenarum prolabentur, quae pro fisco communi ducatus Mazoviae imponetur.

Pro nuntiis vero, qui pro hac conventione sunt assignati, talem provisionem ordinaverunt. Quod quilibet dominus a qualibet villa sua, quotquot illas habuerit, per duos grossos exolvat et a persona sua grossum. Similiter nobiles, villas non habentes, quilibet eorum a persona sua grossum exolvat sub eadem poena X sexagenarum. Qui vero constitutioni praefatae temeritate obedire noluerint et grossos componere, extunc capitaneus illius districtus debet mittere praeconem ad pignorandum. Et qui praeconi pignus repercusserit et praeco recognoverit, talis exolvat poenam statutam X sexagenarum pro communi fisco ducatus Mazoviae, et capitaneo poenam L., ex qua praeconem contentare debebit.

Insuper statuerunt, quod praefati domini dignitarii cum nuntiis non debent discedere ex hac conventione, quousque res publica effectum suum sortietur, sub praescriptis poenis.

Qui vero dignitarii cum nuntiis remanerent, sive expositi fuerint ad expectandum finem totius conventus Regni, his pro expensis debent dare tantum, quantum aliis nuntiis dabitur.

Collectores vero praefatarum expensarum sunt isti: in districtu Czernensi Paulus Sieklicki, Visnensi viconotarius, Varschoviensi Franciscus Służewski, Vischegradiensi viconotarius, Zacroczimiensi notarius terrestris, Ciechonoviensi Albertus Pałucki, Rożanensi notarius terrestris, Łomżensi Andreas Krusz, Livensi notarius.

Quos quidem grossos debent solvere pro festo Circumcisionis Domini, et collectores de eisdem rationem facere debent sub poena praescripta decem sexagenarum.

Castr. terr. Vars. t. 15. str. 892—894. Uchwała powyższa nie jest zaopatrzona w datę; umieszczono ją pośród aktów z końca r. 1528. Bezpośrednio poprzedni akt nosi datę 20. grudnia, bezpośrednio następny datę 24. grudnia 1528 r. Jest rzeczą prawdopodobną, że w granicach obu tych dat zapadła niniejsza uchwała. Odnosi się ona bowiem w swych postanowieniach do zapowiedzianego w Warszawie sejmu walnego koronnego, który odbył się tamże w miesiącach lutym i marcu 1529 r.

¹⁾ Rp.: constitutioni.

III.

Konstytucya sejmu walnego koronnego

zatwierdzająca laudum sejmu mazowieckiego, wydane między 20. a 24. grudnia 1528 r. w przedmiocie świadczeń na opłatę strawnego dla posłów mazowieckich, wydana w Warszawie, dnia 20. lutego 1529 r.

Universale expensarum nuntiorum.

Nos praelati et procures utriusque ordinis, regni Poloniae consilarii, in conventu generali Varschoviensi congregati, manifestum facimus universis et singulis praesentium notitiam habituris, quia consilarii et terrestres nuntii huius ducatus Mazoviae ad nos detulerunt, se de unanimi totius nobilitatis consensu instituisse et laudasse in conventu terrestri ante modernam conventionem generalem tento et celebrato ¹⁾ certam contributionem pro dissolvendis impensis nuntiorum et aliis oneribus huius ducatus, exactoresque ad exigendum eam ipsam contributionem in singulis terris constituisse. Et quamvis nuntii terrestres, in praesenti conventu nobiscum agentes, aliunde provisi sint impensis, quia tamen ad providendum nuntios, ad Sacram Maiestatem Regiam destinatos, et ad alia onera terrestria obeunda, non parva impensa opus est, quae non aliunde, quam ex contributione praedicta dissolvi debet ²⁾; quocirca vobis omnibus et singulis exactoribus, ad alias exactiones institutis, auctoritate conventus generalis mandamus, quatinus in exigenda ea ipsa contributione diligentiam et curam omnimodam adhibeatis et illam exigatis quam citissime, negligentes vero capitaneis locorum deferatis, ut ad illius solutionem per illos cogantur ³⁾.

Vobis autem dominis capitaneis ducatus Mazoviae singulariter singulis et generaliter universis eadem auctoritate conventus generalis praecipimus et vos hortamur, quatinus omnes et singulos negligentes, vobis per exactores delatos, ad solutionem eiusdem contributionis pignorationibus et aliis consuetis poenis compellatis et stringatis iuxta terrestrem consuetudinem, quantum ad vestrum officium pertinet, pro debito officii sui et commodo Reipublicae facturi.

Datum in conventionem generali Varschoviensi, sabbato proximo ante Dominicam Reminiscere anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo nono, nostris sub sigillis.

Castr. terr. Vars. t. 15. str. 955—957.

¹⁾ Rp.: tenta et celebrata.

²⁾ Rp.: debent.

³⁾ Rp.: coguntur.

IV.

Uchwała senatorów mazowieckich

w przedmiocie odbywania roków sądowych t. z. omylnych,
wydana w Warszawie, w miesiącu lutym lub marcu 1529 r.

Terminorum terrestrium deputatio.

Domini consiliarii ducatus Mazoviae, volentes providere, ne nobiles ac incolae ducatus Mazoviae aliqua dampna ob incertam celebrationem terminorum terrestrium in omnibus terris et districtibus stante moderna conventione regni Poloniae, Varschoviae instituta, sustinerent, vel potius, ne per partes, cum quibus lites agunt, aliquo circumveniantur dolo, omnes unanimi consensu statuerunt et decreverunt et praeconibus publicare et exclamare in omnibus terris et districtibus ducatus Mazoviae fecerunt, ut, cum termini terrestres incoepti fuerint per officiales iudiciis deputatos, primi sint incerti alias *omylne* in duabus septimanis post terminationem modernae conventionis. Quam constitutionem praeconibus, ut praemissum est, publicare mandaverunt, volentes ea sic per omnes officiales et nobiles exequi, ut praemissum.

Castr. terr. Vars. t. 15. fol. 954'—955. Uchwała powyższa nie jest zaopatrzona w datę; umieszczono ją pośród aktów z r. 1529. Do tego też roku odnosi się ona niewątpliwie, wspomina bowiem o odbywającym się równocześnie sejmie walnym koronnym w Warszawie, który w mieście tem przez cały ciąg panowania Zygmunta I. zgromadził się tylko raz jeden, t. j. właśnie w r. 1529, i obradował tamże w miesiącach lutym i marcu.

V.

Laudum sejmu mazowieckiego

o imaniu i karaniu powołanych złoczyńców,
wydane w Warszawie dnia 15. czerwca 1534 r.

Consuetudo de captivandis furibus.

Conventio generalis iudiciaria Varschoviae celebrata feria secunda ipso die sancti Viti et Modesti anno Domini millesimo quingentesimo tricesimo

quarto, per magnificos Ioannem Łoski, palatinum et vicesgerentem a Regia Maiestate in toto ducatu Mazoviae, Adrianum Goliński, Czernensem, Iacobum de Rzwiany, Vischnensem, Petrum de Kopytowo, Varschoviensem, Ioannem Oborski, Vischegradiensem, Florianum ¹⁾ Paris de Sieczcza, Zakroczymensem, Ioannem Dziergowski, Ciechonoviensem ²⁾ castellanos et alios quam plurimos eiusdem ducatus dignitarios.

Ad querelam multorum nobilium contra capitaneos et eorum officiales de captivatione, exustione et perditione cmethonum contra consuetudinem et iustitiam communem ³⁾, non servato ordine, in talibus fieri solito, dominus palatinus cum consiliariis, in actu praesentis conventionis existentibus, concordi voto et consensu omnium, consuetudinem antiquam, quae in talibus observabatur ⁴⁾ tempore felicitis administrationis dominorum olim ducum Mazoviae, ex statutis et constitutionibus antiquis ita fore observandam ⁵⁾ declaravit ⁶⁾ et inscribendam libro terrestri mandavit, ut neminem lateat, praesertim capitaneos et eorum officiales.

In primis, quando aliquis cmetho cuiuscunque nobilis et domini, sive spiritualis, sive saecularis, per furem, qui delicta sua collo exolveret, inculpatus fuerit et registratus semel tantum, extunc capitaneus loci, ubi talis fur suspensus fuerit, non debet detinere ⁷⁾ praedictum cmethonem semel registratum, sed ad dominum eiusdem cmethonis registrati debet mittere praeconem, ut cmethonem in iure suo statuatur ⁸⁾ ad iustificandum per testes, homines bonos et non suspectos ⁹⁾. Et si iste cmetho non posset se iustificare pro huiusmodi inculpatione in iure suo, tenebitur solvere poenam trium marcarum numeri et monetae Polonicae, medietatem domino suo et aliam medietatem capitaneo praedicto.

Et si secundo idem cmetho per alium furem inculpatus et registratus fuerit, extunc ¹⁰⁾ debet secum procedere capitaneus, prout prius. Si vero in iure domini sui eodem modo se non iustificaverit, extunc talis cmetho potest capi per loci capitaneum et puniri secundum ¹¹⁾ eius demeritum, quem dominus eius defendere non debet.

¹⁾ Rp.: Flavianum.

²⁾ Rp.: Czichonoviensem.

³⁾ Rp.: commonem.

⁴⁾ Rp.: observabantur.

⁵⁾ Rp.: observandum.

⁶⁾ Rp.: decraravit.

⁷⁾ Rp.: detineri.

⁸⁾ Rp.: statueret.

⁹⁾ Rp.: suspectus.

¹⁰⁾ Po extunc następuje w rp. zbędne słowo: sumere.

¹¹⁾ Rp.: secundo.

Et si tertio cmetho iste per alium furem fuerit inculpatus et regestratus tertia vice, talis potest capi per auctoritates capitanei et puniri iuxta eius merita. Cum quo tunc officiales capitaneorum non debent magis recipere de bonis eiusdem cmethonis, solum equum vel equam, aut bovem vel vaccam, alias unum tantum ex his, et non plus, iuxta veterem consuetudinem.

Et si officiales praedicti contra istam consuetudinem et observantiam antiquitus tentam, non servatis istis conditionibus, excesserint, et cmethonem¹⁾, semel tantum aut bis regestratum²⁾, sive qui³⁾ non fuerit regestratus, captivaverint⁴⁾ et ad tormenta tradiderint, extunc, sive idem cmetho exustus tanquam innocens dimissus fuerit, sive suspensus, tenebuntur praedicti officiales solvere praefato cmethoni exusto et dimisso octo sexagenas grossorum pro exustione et infamia sua, prout caput⁵⁾ eius pensat, et domino eiusdem alias octo sexagenas grossorum in sex grossis. Et similiter, si idem cmetho isto modo suspenderetur, eandem summam pueris aut consanguineis suspensi, et domino, cuius cmetho erat, solvere debebunt. Pro quibus possunt citari ad iudicium vicesgerentis⁶⁾ et ibidem iudicari iuxta iuris formam et consuetudinem terrae.

Hoc excepto et specialiter expresso: quando aliquis talem cmethonem pro furticio inculparet et res sibi subtractas alias *lice* praestiterit, et vellet contra eum agere alias *fołdrować*, talis similiter debet capi cum rebus subtractis alias *z licem*, et puniri iuxta eius demeritum et consuetudinem iuris, absque solutione suprascripta.

Et istam consuetudinem antiquam dominus palatinus mandavit omnibus capitaneis in ducatu isto publicari et ad notitiam deduci per litteras suas.

Rpis. Bibl. ces. w Petersb., Lat. F. II. 185. f. 90'—93. Odpis zawdzięczam uprzejmości p. dr. St. Ptaszyckiego.

¹⁾ Rp.: cmethones.

²⁾ W rp. regestratum opuszczone.

³⁾ W rp. qui opuszczone.

⁴⁾ Rp.: captivaverunt.

⁵⁾ Rp.: caputis.

⁶⁾ Rp.: ad iudicem vicesgerendam.

